

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE**

**MOBILIZARE ȘI PARTICIPARE ÎN TRANSILVANIA ÎN PRIMUL RĂZBOI
MONDIAL: PERSPECTIVE SOCIO-ECONOMICE ȘI DEMOGRAFICE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. IOAN BOLOVAN**

**DOCTORAND:
IOANA ELENA IGNAT**

CLUJ-NAPOCA

2013

Cuprins

I.	Argument	p. 3
II.	Capitolul I:Primul Război Mondial și Transilvania: aspecte generale	p. 15
	1.1 Provincia	p. 17
	1.2 Participanții la război, din Transilvania	p. 22
III.	Capitolul 2: Reacții populare față de război	p. 30
	2.1 Atitudinea față de război și raportul dintre societate și autorități	p. 32
	2.2 Războiul reflectat în cântecele și poeziile populare din Ardeal	p. 45
IV.	Capitolul 3: Impactul demografic al războiului	p. 52
	3.1 Relația natalitate-nupțialitate	p. 54
	3.2 Mortalitatea	p. 62
V.	Capitolul 4: Aspecte economice	p. 73
	4.1 Evoluția agriculturii și industriei în Transilvania	p. 75
	4.2 Controlul prețului la alimente	p. 84
	4.3 Băncile românești din Transilvania	p. 97
VI.	Capitolul 5: Aspecte sociale: „frontul intern”	p. 110
	5.1 Femeia și familia	p. 112
	5.2 Copiii și viața în familie	p. 119
	5.3 Activități caritabile	p. 127
VII.	Capitolul 6: Măsuri luate sub control militar	p. 142
	6.1 Mobilizarea	p. 144
	6.2 Propaganda	p. 158
	6.3 Cenzura	p. 177
VIII.	Capitolul 7: Învățământul românesc din Transilvania	p. 191
	7.1 Sistemul de învățământ	p. 193
	7.2 Copiii la școală	p. 200
IX.	Capitolul 8: Sfârșitul războiului și urmările acestuia	p. 207
X.	Concluzii	p. 215
XI.	Bibliografie	p. 220

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, Transilvania, demografie, socio-economic, cultură, populație civilă.*

Primul Război Mondial este unul dintre cele mai importante evenimente ale secolului XX, un eveniment care și-a lăsat amprenta asupra populației din aproape întreaga lume. Este un subiect pe marginea căruia s-au scris foarte multe cărți și articole, dar majoritatea au abordat doar aspectele politico-militare. Numărul lucrărilor scrise în acest domeniu este atât de mare încât timpul fizic nu permite lecturarea acestora integral. Abia în cea de a doua parte a secolului XX a apărut interesul față de celelalte elemente care au făcut parte din viața celor care au trăit războiul. A început să fie studiat impactul demografic al conflagrației dar încă nu a fost epuizat întregul material existent referitor la aceasta. Din păcate nu toate istoriografiile au considerat că demografia este un subiect care merită abordat și multe dintre ele au continuat să ignore acest aspect acordând prioritate studierii altor subiecte. România se încadrează în această categorie, dar spre deosebire de statele care încă își păstrează această atitudine, unii istorici au început să se aplece și asupra aspectelor demografice, socio-economice, culturale etc, din această perspectivă, istoriografia românească este doar la început de drum.

Totodată acest eveniment a fost unul dintre cele mai importante momente din istoria românilor, despre care s-a scris foarte mult. Cu toate acestea, direcțiile de cercetare au fost îndreptate predominant spre arealul politic sau militar și din păcate prea puțin înspre demografie și viață cotidiană, aspectele economice, sociale, culturale, fiind oarecum ignorate. Cred că pot spune că nu a fost acordată atenția cuvenită rolului important jucat de civili în ducerea războiului, deoarece armata fără sprijinul material și moral al celor de acasă nu ar fi reușit să-și îndeplinească menirea pe front. Lipsa unor studii aprofundate asupra acestui palier de cercetare este unul dintre motivele pentru care voi contura un tablou general al vieții pe care au trebuit să o îndure cei care au rămas acasă. Studiul meu se oprește la o zonă mai restrânsă, Transilvania, ca o provincie distinctă a dublei monarhii dar voi exemplifica unele aspecte preponderent cu cazuri și atitudini venite preponderent dinspre români, care constituiau, după cum bine se știe, populația majoritară aici.

În ceea ce privește impactul războiului asupra Principatului, există câteva informații, majoritatea fiind de natură politică sau militară, foarte puține privitoare la aspectele socio-culturale și mentale ale populației civile. Acestea din urmă regăsindu-se predominant în memorii,

jurnale, periodice sau în corespondența dintre cei care luptau pe front și cei dragi, scrisori în care sunt transpuse grija față de familie și față de siguranța propriei persoane, majoritatea fiind optimiste și redând speranța unei revederi cât mai apropiate, cu o formulare și conținut aproape identice, parcă ar fi fost tipizate, iar cei de acasă, pe lângă starea de sănătate și dorul față de cel care este departe, mai descriu și situația din gospodărie, relația cu ceilalți membri ai familiei și oferă puține informații despre cum se desfășoară recrutările „acasă”.

Cercetarea lucrărilor generale, a sintezelor, are un scop orientativ în subiect, acestea prezentând o perspectivă generală asupra problematicii. Pentru a realiza un studiu cât mai exhaustiv posibil, cea mai mare parte a studiului se va baza pe materiale cu caracter special, edite și inedite.

Pentru început trebuie menționat faptul că există destul de multe studii în literatura de specialitate universală care s-au ocupat de analiza subiectului central al studiului de față, dar trebuie spus că deși acoperă perioada și regiunea teritorială, nu se discută aproape deloc despre Transilvania. În cele mai fericite cazuri este menționată ca făcând parte din Austro-Ungaria și singurele referiri sunt făcute doar pentru Ungaria. O să dau și câteva exemple în acest sens: Alan Sked în lucrarea sa *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*, apărută în anul 2001, vorbește despre Austria, Ungaria, Dualism, probleme de naționalim, dar despre Transilvania în perioada Primului Război Mondial nu dă nici un detaliu, despre această regiune vorbește mai mult înainte de 1848. O altă lucrare, apărută înaintea celei pe care tocmai am menționat-o, este cea a lui C. A. Macartney *The Habsburg Empire 1790-1918*, apărută în 1988, abordează aceleași problema ca și Sked și la fel ca și el, nu oferă nici un detaliu despre Transilvania.

O lucrare mai recentă, apărută în 2011, *The Encyclopedia of migration and Minorities in Europe. From the 17th century to the Present*, avându-i ca și coordonatori pe Klaus J. Bade, Leo Lucassen, Pieter C. Emmer și Jochen Oltmer, la fel ca și în cazurile anterioare vorbește despre Transilvania doar ca parte din Ungaria, întâlnind totuși câteva detalii, dar înainte de 1848.

Nici lucrarea lui István Deák, *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*, apărută în 1990, nu oferă detalii despre Transilvania pentru perioadă abordată în studiul de față. Vorbește puțin despre România iar românii din Transilvania abia sunt menționați.

Urmează apoi lucrările care discută despre momentul intrării României în Transilvania, dar discută doar despre aspectele militare sau politice și diplomatice. Un exemplu în acest sens poate fi lucrarea lui Gerhard P. Groß, *Ein Nebenkriegsschauplatz. Die deutschen Operationen gegen Rumänien, 1916* apărută în volumul **Der Erste Weltkrieg auf dem Balkan. Perspektiven der Forschung**, coordonat de Jürgen Angelow și Gundula Gahlen și Oliver Stein și apărut în anul 2011; dar și lucrarea Juliei Windischbauer, *Die Republik Rumänien und ihre historische Region Sibenburg*, apărută tot în anul 2011.

Informațiile folosite pentru a realiza studiul sunt cele obținute din însemnările unor participanți direcți la acest război, ca de exemplu maiorul G. G. Garoescu, Regimentul 6 Vânători, care în însemnările sale surprinde foarte bine starea de spirit din Făgăraș în momentul retragerii armatei române. O altă sursă pentru datele folosite în continuare sunt cifrele oficiale înregistrate de autoritățile maghiare în *Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat* (Publicații statistice maghiare Noua Seria), care oferă date demografice atât pentru fiecare comitat cât și pentru toată Transilvania. Din această publicație voi folosi datele statistice pentru cele trei fenomene demografice analizate în cercetarea de față: natalitatea, mortalitatea și nupțialitatea.

Pe lângă ele avem și un mic studiu, al lui Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial: din anii 1914-1918*, apărut la editura „Asociațiunii” din Sibiu în anul 1923, studiu rezultat în urma unui demers al societății ASTRA, demers inițiat în 1922, bazat pe un chestionar care se adresa tuturor primăriilor din Transilvania, și care a avut drept scop centralizarea statistică a datelor despre jertfele umane dar și materiale ale poporului român dintre Carpați. Acest studiu ne oferă o imagine de ansamblu asupra participării ardelenilor în Primul Război Mondial, oferindu-ne informații despre numărul românilor ardeleni care au participat la război, numărul celor care au decedat pe câmpul de luptă în urma rănilor sau a bolilor contactate în tranșee, numărul invalizilor, al celor dispăruți dar și al celor care s-au întors sănătoși (din punct de vedere fizic), și nu în ultimul rând numărul orfanilor și al văduvelor rămase în urma celor care au murit la datorie. Aceste informații au fost utile pentru a contura imaginea de ansamblu a sacrificiilor făcute de ardeleni pentru o cauză care nu era a lor, deși informațiile nu sunt complete, așa cum menționează însuși autorul¹.

¹ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial: din anii 1914-1918*, Ed. „Asociațiunii”, Sibiu, 1923, p. 20.

Acestea nu sunt singurele surse utilizate, pentru a putea înțelege mai bine situația am utilizat și câteva periodice apărute în timpul războiului și care au reușit să surprindă într-o anumită măsură spiritul acelor vremuri, dar, bineînțeles trebuie ținut cont și de cenzura care plana asupra presei din Transilvania și care îi limita „libera exprimare”. Dintre periodicele utilizate cele mai importante sunt *Unirea*, apărută la Blaj, *Cultura Creștină* apărută tot la Blaj, *Telegraful Român* și *Transilvania*, apărute ambele la Sibiu, și nu în ultimul rând *Pagini Literare* apărută la Arad, și nu sunt singurele.

Un rol foarte important în acest studiu îl au, câteva fonduri de arhivă: *Fondul Colecția Scrisorilor din Primul Război Mondial* aflat la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale. În acest fond se găsesc atât scrisori trimise de acasă către cei aflați pe câmpul de luptă, cât și scrisori trimise de soldați către cei dragi lor: părinți, soție, copii etc. Tot la DJCAN se regăsește și *Fondul Iacob Popa*, posesorul documentelor din acest fond fiind vicarul foraneu al Făgărașului, având astfel ocazia să ne lase în însemnările lui un tablou realist a situației din acest loc până în momentul retragerii armatei române din Transilvania, moment în care se refugiază și el în România. Un alt fond important pentru acest studiu este *Fondul Mitropolia Română Unită Blaj*, găsit la Direcția Județeană Alba-Iulia a Arhivelor Naționale, acest fond oferă câteva date statistice privind numărul celor decedați sau dispăruți pentru fiecare plasă din comitatul Făgăraș, dar din păcate datele nu sunt complete; *Fondul Rudolf Kiszling*, aflat la Arhivele Militare din Viena, etc. Cred că pot spune că aceste fonduri sunt un alt motiv pentru care am ales să cercetez subiectul de față, având în vedere faptul că informațiile găsite în documentele menționate, multe nu au fost încă valorificate. În continuare, o să încerc să schimb situația existentă și să valorizez datele pe care le-am găsit în fondurile menționate.

Lucrarea este structurată pe 8 capitole, argument, concluzii și bibliografia aferentă. Primul capitol numit *Primul Război Mondial și Transilvania: aspecte generale*, cu două subcapitole: *Provincia, Participanții la război, din Transilvania*; discută despre Transilvania locul ei în Imperiul Austro-Ungar și participarea transilvănenilor la Primul Război Mondial. Cel de al doilea capitol, *Reacții populare față de război*, împărțit și acesta în două subcapitole: *Atitudinea față de război și raportul dintre societate și autorități și Războiul reflectat în cântecele și poeziile populare din Ardeal*, subliniază modul în care a reacționat populația din Transilvania la război, atât ceea ce reiese din sursele bibliografice folosite pentru acest studiu dar

și din folclorul transilvănean, arătând modul în care s-a schimbat atitudinea populației odată cu trecerea timpului și intrarea României în război.

Capitolul trei *Impactul demografic al războiului*, cu subcapitolele *Relația natalitate-nupțialitate* și *Mortalitatea*, analizează aspectul statistic al modului în care Primul Război Mondial a afectat populația din Transilvania. Următorul capitol *Aspecte economice* cu trei subcapitole: *Evoluția agriculturii și industriei în Transilvania*, *Controlul prețului la alimente* și *Băncile românești din Transilvania*, analizează modul în care au fost afectate agricultura și industria din Transilvania, cum a fost afectată alimentația atât din punct de vedere al prețului cât și al lipsei efective a produselor alimentare ca urmare a rechizițiilor tot mai dure odată cu prelungirea războiului, și nu în ultimul rând, sunt analizate anumite aspecte ale sistemului financiar-bancar românesc din această zonă.

Capitolul *Aspecte sociale: „frontul intern”* cu cele trei subcapitole: *Femeia și familia*, *Copiii și viața în familie* și *Activități caritabile*, analizează modul în care războiul a afectat viața celor care au rămas acasă, în special a femeilor și copiilor, atât individual cât și ca membri componenți ai unei familii; dar și modul în care s-au implicat autoritățile, populația, băncile etc., actele caritabile pe care le-au făcut aceștia.

Un alt capitol, al șaselea, numit *Măsuri luate sub control militar*, cu trei subcapitole: *Mobilizarea*, *Propaganda* și *Cenzura*, analizează modul în care s-au implicat autoritățile în viața celor care au rămas acasă, mijloacele și modalitățile folosite pentru a controla populația civilă. Capitolul șapte *Învățământul românesc din Transilvania*, cu două subcapitole: *Sistemul de învățământ* și *Copiii la școală*, analizează modul în care a fost afectat sistemul de învățământ din Transilvania ca urmare a recrutărilor înregistrate între cadrele didactice și chiar între elevii din clasele mai mari. Ultimul capitol *Sfârșitul războiului și urmările acestuia*, arată o parte dintre urmările Primului Război Mondial pentru populația din Transilvania.

Acest studiu a încercat să surprindă modul în care a fost afectată viața, cu toate aspectele ei, a populației civile din Transilvania de desfășurarea Primului Război Mondial dar și de intrarea României în acest război alături de Antanta, eu cred că a și reușit. La fel ca orice alt conflict militar și acesta a influențat viața celor din spatele frontului, atât calitativ cât și cantitativ. Așa cum am arătat de-a lungul acestei lucrări, populația a suferit foarte mult, fiind „persecutată” de măsurile luate de autoritățile maghiare pentru „timp de criză”. Măsuri prin care a fost facilitată arestarea românilor din Transilvania care erau suspecți de spionaj sau

colaborare cu „adversarul”, cu românii de dincolo de Carpați. Tot ei au fost cei care au avut cel mai mult de suferit de pe urma rechizițiilor și a recrutării. Așa cum am arătat în capitolele anterioare, odată cu intrarea României în război situația s-a agravat.

Așa cum am sperat în momentul începerii acestui studiu, am ajuns la concluzia că deși Transilvania a intrat în război încă din prima zi și a avut de suportat consecințele unui conflict militar de durată, viața populației transilvănene, a fost afectată nu doar de propriile decizii. Atitudinea României față de război a avut și ea un rol foarte important în stabilirea politicii maghiare față de populația românească din Transilvania. Decizia României de a renunța la neutralitate și declarația de război adresată Austro-Ungariei, au avut ca efect secundar înrăutățirea situației ardelenilor. De teama ca nu cumva Transilvania să treacă de partea României, maghiarii au intensificat măsurile de maghiarizare și de control al populației prin amenințări legate de libertatea și viața lor. Cu toate acestea politica maghiară a eșuat, și mulți români din Ardeal au trecut Carpații în România sau s-au predat armatei adversare pentru ca apoi să se înroleze ca voluntari alături de frații lor de peste munți.

Acestea sunt doar câteva dintre aspectele care au marcat evoluția populației din Transilvania pe perioada războiului dar și după încheierea lui. Primul Război Mondial a avut un impact foarte mare asupra Ardealului încă din prima zi și nu s-a încheiat odată cu semnarea tratatelor de pace. Pentru românii ardeleni rezultatul cel mai important al războiului a fost Marea Unire. Nivelurile la care a fost afectată această regiune au fost diferite, nu a rămas nici un aspect neinfluențat de desfășurarea războiului. Nu a fost un eveniment care să se rezume doar la aspectul militar și la pagubele materiale, ci, așa cum am arătat pe tot parcursul acestui studiu, a afectat și partea civilă a societății, fiecare aspect a avut de suferit, începând cu alimentația, nivelul de trai, educația, mentalitatea etc. toate s-au schimbat odată cu trecerea timpului și prelungirea războiului.